

Stipulacijska odrednica ugovorne kazne

Ranogajec, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:360010>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za rimsko pravo

Ivana Ranogajec

STIPULACIJSKA ODREDNICA UGOVORNE KAZNE

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Milić

Zagreb, 2023.

IZJAVA O IZVORNOSTI

Ja, Ivana Ranogajec, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ivana Ranogajec, v.r.

SAŽETAK

Institut ugovorne kazne jedan je od starijih pravnih instituta poznat još od rimskog prava. U rimskom pravu, ugovorna kazna zaključivala se u obliku stipulacije, odakle i dolazi naziv stipulatio poenae. Ugovorna ili konvencionalna kazna (stipulatio poenae) jest novčana svota ili neka druga imovinska korist koju se dužnik obvezao platiti ili prepustiti vjerovniku ako ne bi uopće ili ne bi na vrijeme ispunio neku obvezu. Ugovorna kazna je obveza uvjetne naravi što znači da je isplata ugovorne kazne zavisila od neke buduće i neizvjesne okolnosti. Rimsko pravo poznavalo je dvije vrste ugovorne kazne: nepravu ugovornu kaznu i pravu ugovornu kaznu. U slučaju da su stranke stipulacijom obuhvatile i glavnu obvezu i ugovornu kaznu tada se radilo o pravoj ugovornoj kazni. Za razliku od toga, u slučaju nepravice ugovorne kazne stipulirao se samo novčani iznos te je samo on bio u obvezi. U rimskom pravu, ugovorna kazna imala je dvije funkcije. S jedne strane, svrha ugovorne kazne bila je osloboditi vjerovnika dužnosti da dokaže svoj zahtjev za naknadu štete i točan iznos štete koju je pretrpio. S druge strane, ugovorna kazna imala je funkciju zastrašivanja i vršenja pritiska na stranke da preuzete obveze izvrše. Cilj ovog rada je prikazati institut ugovorne kazne u rimskom pravu i usporediti ga s institutom ugovorne kazne u suvremenom hrvatskom pravu. Rad započinje tumačenjem pojma stipulacije i prikazom njezinih karakteristika koje su s vremenom značajno izmijenjene. Zatim će biti prikazan institut ugovorne kazne u rimskom pravu. Nakon definiranja pojma ugovorne kazne, prikazat će se vrste, funkcije i područje primjene ugovorne kazne. U završnom dijelu rada bit će riječ o institut ugovorne kazne u suvremenom hrvatskom pravnom poretku. Naposljetku, u zaključku će se istaknuti sličnosti i razlike između instituta ugovorne kazne u rimskom i suvremenom hrvatskom pravu.

Ključne riječi: stipulacija, stipulatio poenae, ugovorna kazna, konvencionalna kazna, rimsko pravo

SUMMARY

The institute of contractual penalty is one of the oldest legal institutes known since Roman law. In Roman law, the contractual penalty was concluded in the form of a stipulation, which is where the name *stipulatio poenae* originates from. A contractual or conventional penalty (*stipulatio poenae*) is a sum of money or some other financial benefit that the debtor undertakes to pay or transfer to the creditor if he does not fulfill an obligation at all or not on time. A Contractual penalty is a conditional obligation, which means that the payment of the contractual penalty depended on some future and uncertain circumstance. Roman law recognized two types of conventional penalty clauses: non-genuine conventional penalty clauses and genuine conventional penalty clauses. In the case of a genuine penalty clause, the parties included both the main obligation and the conventional penalty in the stipulation. In contrast, in the case of a non-genuine penalty, only a sum of money was stipulated and therefore the debtor was only required to pay the stipulated sum of money. In Roman law, contractual penalties had two known purposes. On the one hand, the purpose of the contractual penalty was to relieve the creditor of the necessity of proving his claim for damages and the exact amount of the damage he suffered. On the other hand, the contractual penalty had the purpose of intimidating and exerting pressure on the parties to fulfill their obligations. The aim of this paper is to present the institute of contractual penalty in Roman law and compare it with the institute of contractual penalty in contemporary Croatian law. The paper begins with an explanation of the term stipulation and a description of its characteristics, which have been significantly changed over time. Following that, the institution of contractual penalty in Roman law will be presented. The types, functions, and range of application of conventional penalties will be explained after defining contractual penalties. In the final part of the paper, the institute of contractual penalty in the contemporary Croatian law will be presented. Finally, in the conclusion, the similarities and differences between the institution of contractual penalty in Roman and contemporary Croatian law will be highlighted.

Key words: stipulation, *stipulatio poenae*, contractual penalty, conventional penalty, roman law

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. <i>STIPULATIO</i>	3
2.1. Pojam <i>stipulatio</i>	3
2.2. Prvotni oblik.....	4
2.3. Popuštanje formalizma.....	6
2.3.1. Izrazi i jezik upotrebljavani pri zaključivanju stipulacije.....	6
2.3.2. Sukladnost pitanja i odgovora.....	7
2.3.3. <i>Unitas actus</i>	7
2.4. Atrofija klasične stipulacije	9
2.4.1. Pismena isprava kao dokazno sredstvo.....	9
2.4.2. Transformacija klasične stipulacije u literalni kontrakt.....	9
2.5. Apstraktnost stipulacije.....	11
2.5.1. Stipulacija kao formalistički <i>negotium stricti iuris</i>	11
2.5.2. Stipulacija kao apstraktna obveza	12
2.5.3. Stipulacija kao kauzalna obveza u Justinijanovom pravu.....	13
2.6. Ostvarivanje zahtjeva iz stipulacije.....	14
3. <i>STIPULATIO POENAE</i>	16
3.1. Pojam <i>stipulatio poenae</i>	16
3.2. Vrste <i>stipulatio poenae</i>	17
3.2.1. Neprava ugovorna kazna	17
3.2.2. Prava ugovorna kazna	18
3.3. Funkcije <i>stipulatio poenae</i>	19
3.3.1. <i>In terrorem</i> funkcija.....	19
3.3.2. Kompenzacijska funkcija.....	20
3.4. Područje primjene <i>stipulatio poenae</i>	21

3.4.1. <i>Compromissum</i>	21
3.4.2. <i>Stipulatio duplae</i>	22
3.4.3. <i>Cautio vadimonium sisti</i>	22
3.5. Određivanje <i>stipulatio poenae</i>	23
4. UGOVORNA KAZNA U SUVREMENOM HRVATSKOM PRAVU.....	24
4.1. Pojam i pravna priroda ugovorne kazne	24
4.2. Karakteristike ugovorne kazne.....	25
4.2.1. Određivanje ugovorne kazne i oblik	25
4.2.2. Akcesornost.....	26
4.3. Vjerovnikova prava iz sporazuma o ugovornoj kazni.....	27
4.3.1. Ugovorna kazna zbog neispunjenja	27
4.3.2. Ugovorna kazna zbog zakašnjenja i neurednog ispunjenja	28
4.4. Smanjenje ugovorne kazne	29
5. ZAKLJUČAK	31
6. POPIS LITERATURE	33

1. UVOD

Obvezno pravo grana je prava koja se bavi izučavanjem obveznih odnosa te se smatra jednom od najvažnijih i najdinamičnijih grana prava kako u suvremenim privatnopravnim sustavima, tako i u rimskom pravu. Rimsko obvezno pravo slovi kao najvažniji i najsavršeniji dio rimskog pravnog poretka koji je putem recepcije, a zbog svog osnovnog principa privatne autonomije stranaka u ugovornim odnosima i do danas ostao temelj sustava obveznih prava koji je usvojen i preuzet u mnoge građanske zakonike.¹ Obveza (*obligatio*) jest pravni odnos, odnosno veza koja uključuje vjerovnika i dužnika, pri čemu je vjerovnik ovlašten od dužnika zahtijevati izvršenje određene činidbe.² Pojam obveze, po svojem postanku, kronološki slijedi pojam vlasništva i sličnih prava, jer pretpostavlja naprednije društveno-ekonomske odnose. Izvorno značenje riječi *obligatio* (veza, vezivanje) upućuje na postepenu transformaciju osobne vezanosti u pravnu vezanost (*vinculum iuris*).³ Obveze, temeljem rimskog klasičnog sustava podjele, proizlaze ili iz kontrakata ili iz delikata. Kontrakt podrazumijeva obveznopravni odnos koji je priznat i utuživ po rimskom civilnom pravu. Klasično rimsko pravo razlikuje verbalne, literalne, realne te konsenzualne kontrakte.⁴ Verbalni kontrakti jesu najstarija skupina rimskih kontrakata, a nastajali su izgovaranjem određenih svečanih riječi.⁵ Najvažnijim verbalnim kontraktom smatra se stipulacija koja je bila formalistički i apstraktni pravni posao *stricti iuris*.⁶ Stipulacija predstavlja jezgru rimskog kontraktnog sistema te se smatra temeljem razvoja i izgradnje klasične nauke o obvezama uopće. U rimskom pravu stipulacija je imala vrlo široko polje primjene te su putem stipulacije stranke mogle ugovoriti i ugovornu, odnosno konvencionalnu kaznu.⁷ Rimsko pravo poznavalo je dvije vrste ugovorne kazne te je ona u rimskom pravu imala različite funkcije.⁸

Rimsko pravo temelj je mnogih suvremenih privatnopravnih sustava, stoga je razumijevanje i proučavanje rimskih pravnih instituta od neizmjerne važnosti za bolje razumijevanje pravnih instituta koji su prisutni u suvremenim privatnopravnim sustavima. Rad započinje definiranjem pojma stipulacije nakon čega slijedi objašnjenje njezinih osnovnih obilježja kao i prikaz procesa transformacije kojim su prvotne osobine stipulacije

¹ Romac, Ante, *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 1975., str. 378-379.

² Romac, Ante, *Rimsko pravo*, Zagreb, 2002., str. 269.

³ Romac, *op. cit.* u bilj. 1, str. 685.

⁴ *Ibid.*, str. 133-134.

⁵ *Ibid.*, str. 612.

⁶ *Ibid.*, str. 694.

⁷ Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948., str. 395-396.

⁸ *Ibid.*, str. 358.

značajno izmijenjene. Zatim će biti prikazan institut ugovorne kazne u rimskom pravu. Nakon definiranja pojma ugovorne kazne, odnosno *stipulatio poenae*, prelazi se na prikaz vrsta i funkcija ugovorne kazne u rimskom pravu. U završnom dijelu prvog dijela prikazat će se područje primjene ugovorne kazne te opseg njena određivanja. U drugom dijelu rada obrađuje se institut ugovorne kazne u suvremenom hrvatskom pravnom poretku. Drugi dio rada započinje definiranjem pojma ugovorne kazne nakon čega slijedi prikaz njenih karakteristika i vjerovnikovih prava koja mu pripadaju prema sporazumu o ugovornoj kazni. Naposljetku, bit će riječ o smanjenju, odnosno o moderaciji ugovorne kazne u suvremenom hrvatskom pravu.

2. STIPULATIO

2.1. Pojam *stipulatio*

Stipulacija (*stipulatio*) je temeljni ugovor rimskog prava. Potječe iz najstarijih vremena, a u upotrebi je bila kroz cijelu povijest rimskog prava, od Zakonika XII ploča pa do Justinijana.⁹ Stipulacija je jednostrano obvezujući formalistički apstraktni kontrakt *stricti iuris* koji je nastajao svečanim pitanjem budućeg vjerovnika te neposrednim i sukladnim odgovorom budućeg dužnika.¹⁰ Pomponije definira stipulaciju na sljedeći način :

*Stipulatio autem est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur daturum facturumve se quod interrogatus est responderit.*¹¹

U rimskoj pravnoj terminologiji vjerovnik se nazivao *stipulator* ili *reus stipulandi*, a njegovo djelovanje označavalo se riječju *stipulare*. Dužnik je pak nazivan *promissor* ili *reus promittendi*, dok se njegovo djelovanje označavalo s izrazom *promittere*.¹² Ugovor je zahtijevao kratku i jednostavnu ceremoniju: pitanje *stipulatora* koje je sadržavalo uvjete budućeg obećanja i odgovarajući, pozitivan odgovor *promissora*.¹³ Usklađenost pitanja i odgovora morala je biti takva da je dužnik, u svom odgovoru, bio obvezan koristiti isti glagol koji se nalazio u postavljenom pitanju. Također, dužnik nije smio ništa mijenjati¹⁴ u vezi s predmetom i sadržajem vjerovnikova pitanja te je njegov odgovor trebao uslijediti neposredno nakon postavljenog pitanja vjerovnika (*unitas actus*).¹⁵

Budući da je stipulacija verbalni kontrakt, za valjanost stipulacije tražilo se da se ugovor sklapa među prisutnim strankama, *inter praesentes*.¹⁶ Stipulacijom se nisu mogli samostalno služiti nijemi, gluhi, dojenčad niti djeca koja su premala da bi mogla govoriti.¹⁷

Stipulacija je formalistički verbalni ugovor koji se zbog svoje apstraktnosti i jednostavnosti koristio da se ostvare razne svrhe.¹⁸ Upravo zbog svojih osobina i zato što je

⁹ Karlović, Tomislav, *Neka razmatranja o nastanku stipulacijske obveze*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 62 No. 3, 2012., str. 901-902.

¹⁰ Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko, *Rimsko privatno pravo*, Zagreb, 2011., str. 234.

¹¹ Pomponius, *D. 45, 1, 5, 1, Pomponius libro vicensimosexto ad Sabinum*; Romac, Ante, *Izvori rimskoga prava, Latinski tekstovi s prijevodom*, Zagreb, 1973., str. 382-383.: *Stipulacija je upotreba (skup) određenih riječi (izraza) kojima osoba, kojoj je postavljeno pitanje da li će nešto dati ili učiniti, odgovara (potvrđuje) ono što je bila upitana.*

¹² Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 330.

¹³ Mousourakis, George, *Fundamentals of Roman Private Law*, Springer, 2012., str. 214.

¹⁴ U jednom interpoliranom mjestu u Digestama nalazi se rješenje, da u situaciji, ako se svote ne poklapaju, stipulacija će ipak vrijediti do iznosa niže svote. Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 394.

¹⁵ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 394.

¹⁶ Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 903.

¹⁷ Spagnolo, Benjamin; Sampson, Joe, *Principle and Pragmatism in Roman Law*, Hart, 2020., str. 105.

pokrivala velik broj odnosa, stipulacija se smatra i najvažnijom ustanovom rimskog obveznog prava.¹⁹ U klasično doba stipulacija je imala široko polje primjene.²⁰ U obliku stipulacije osnivani su mnogobrojni obvezni odnosi, kao što su, npr. ustanove uzgrednog vjerovnika i dužnika (*adstipulatio*, *adpromissio*) koje su stvorene pomoću akcesornih stipulacija ili novacija koja je također vršena u obliku stipulacije (*stipulatio Aquiliana*).²¹ Osim u obveznom pravu, stipulacija se primjenjivala i u drugim granama prava. Tako se, na primjer, na području obiteljskog prava primjenjivala za ugovaranje zaruka (*sponsalia*).²² Također, postojale su i prinudne stipulacije. Prinudnim stipulacijama služili su se pretori (*stipulationes praetoriae*), edili i suci u postupku kako bi jednu stranu prema drugoj obvezali na činidbu ili propust.²³

2.2. Prvotni oblik

Prvotni i temeljni oblik stipulacije naziva se *sponsio*.²⁴ Naziv *sponsio* dolazi od glagola „*spondere*“ koji su stranke trebale upotrijebiti pri zasnivanju obveze, odnosno od pitanja „*spondesne*“ i odgovora „*spondeo*“.²⁵ Vjerovnik bi postavio pitanje dužniku: „*spondesne mihi dare centum?*“ („Obvezuješ li se dati mi stotinu?“), a dužnik bi na postavljeno pitanje morao odmah odgovoriti „*spondeo*“ („Obvezujem se.“).²⁶ Vjeruje se da su se uz to vršile i određene geste koje su se ubrzo prestale upotrebljavati te su nam danas nepoznate, ali njihovim zaostatkom smatramo stisak ruke pri zaključivanju ugovora koji se prakticirao u kasnijem Rimu.²⁷

Danas je prihvaćeno mišljenje da je *sponsio* zakletva religijskog porijekla.²⁸ Upotreba riječi *spondeo* značila je da se dužnik obvezuje bogovima ispuniti obećano.²⁹ Prema vladajućem mišljenju smatra se da riječ *sponsio*, *spondere* vuče porijeklo od grčke riječi

¹⁸ Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 901-902.

¹⁹ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 329.

²⁰ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 395.

²¹ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 333.

²² Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 396.; Romac, *op. cit.* u bilj. 1, str. 535.

²³ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 395-396.

²⁴ Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 905.

²⁵ Stojčević, Dragomir, *Rimsko obligaciono pravo*, Beograd, 1957., str. 56.

²⁶ Šarac; Lučić, *op. cit.* u bilj. 10, str. 235.

²⁷ Stojčević, Dragomir, *Rimsko privatno pravo*, Beograd, 1985., str. 243.

²⁸ Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 905.

²⁹ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 25, str. 57.

spéndō, u značenju pridonositi žrtvu.³⁰ Nije se tražila niti prisutnost svjedoka niti državnih vlasti zato što se vjerovalo da dužnik, izgovarajući svečanu formulu preuzima obvezu pred bogovima te da će ga u slučaju da je ne ispuni bogovi kazniti.³¹ Time objašnjavamo činjenicu da, iako je stipulacija bila jedini posao u starom rimskom pravu koji se obavljao bez nazočnosti svjedoka ili nekog državnog organa, ipak je imala najjače pravno djelovanje.³²

Sponsio, kao starinski posao *iuris civilis* bila je ograničena samo na rimske građane. Pod utjecajem pravnog prometa i pravnih poslova koji su se sklapali sa strancima počeli su se pored sponzije upotrebljavati i razni drugi oblici (*dare, promittere, facere, fideiubere* itd.) Ti oblici, kao instituti *iuris gentium* bili su dostupni i strancima. Takva stipulacija nazvana je *stipulatio iuris gentium*.³³ Sve naknadne formule, zajedno sa *sponsio* obuhvaćene su pojmom *stipulatio*.³⁴

Da bi *sponsio* bio valjan, tražilo se ispunjenje još nekih uvjeta: a) obje stranke morale su biti prisutne, b) neposredan odgovor dužnika na postavljeno pitanje i c) dužnik je morao odgovoriti samo „*spondeo*“ što znači da je obveza nastala samo ako je dužnik bez ograničenja prihvatio sve što ga je vjerovnik pitao. Iz toga proizlazi da u slučaju ako je vjerovnik upitao: „Obećaješ li dati sto?“ a dužnik je odgovorio: „Obećavam dvadeset.“ sponzija nije bila valjana.³⁵

³⁰ *Ibid.*

³¹ Šarac; Lučić, *op. cit.* u bilj. 10, str. 235.

³² Stojčević, *op. cit.* u bilj. 27, str. 243.

³³ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 330.

³⁴ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 394.

³⁵ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 25, str. 57.

2.3. Popuštanje formalizma

Velika važnost stipulacije kao i njeno široko područje primjene utjecali su na njezin razvoj. U izvornom obliku stipulacija je bila strogo formalistički pravni posao koji je bio apstraktne naravi. Međutim, formalnosti stipulacije su s protekom vremena popuštale te se u znatnoj mjeri izmijenio njezin karakter kako formalističkog, tako i apstraktnog pravnog posla.³⁶ Smatra se da je strogost zahtjeva prije svega počela popuštati u pogledu riječi upotrebljivanih pri zaključivanju stipulacije.³⁷

2.3.1. Izrazi i jezik upotrebljavani pri zaključivanju stipulacije

Kao što je već je rečeno, oblik stipulacije u kojoj se upotrebljavao glagol *spondere* sakralnog je podrijetla te se naziva *sponsio*.³⁸ Stipulacija je vrlo rano izgubila svoju neposrednu povezanost s religijom te su s vremenom stranke u izgovorenoj formuli sve više počele gledati formalizam nego ritual. Tu formu počeli su upotrebljavati i peregrini ali upotrebljavajući druge glagole, a ne *spondere*.³⁹ Naime, *sponsio* kao institut *iuris civilis* i kasnije je ostao pristupačan isključivo rimskim građanima.⁴⁰ Peregrini su mogli zaključiti stipulaciju riječima: *promittis? promitto; fidepromittis? fidepromitto; fideiubes? fideiubeo; dabis? dabo* ili drugim riječima ali s ograničenjem da se mora koristiti latinski jezik te da isti glagol mora biti upotrijebljen u pitanju i odgovoru.⁴¹

Pod utjecajem helenističke civilizacije i istočnih područja, već je od Gajevog doba bilo dopušteno da se stipulacija sklapa i na grčkom jeziku, uz uvjet da su obje stranke razumjele grčki jezik.⁴² Od vremena Severa postalo je moguće i da vjerovnik postavi pitanje na jednom jeziku, a da dužnik odgovori na drugom, pod uvjetom da su se obje stranke razumjele ili izravno ili putem tumača.⁴³

³⁶ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 330.

³⁷ Romac, *op. cit.* u bilj. 1, str. 535.

³⁸ Zimmermann, Reinhard, *The Law of Obligations, Roman Foundations, of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996., str. 72.

³⁹ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 27, str. 244.

⁴⁰ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 394.

⁴¹ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 27, str. 244.

⁴² Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 331.; Romac, *op. cit.* u bilj. 1, str. 535.

⁴³ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 395.

2.3.2. Sukladnost pitanja i odgovora

U najstarije doba, valjana stipulacija mogla je nastati samo ako je promisor u svom odgovoru upotrijebio isti glagol kao i stipulator u svom pitanju.⁴⁴ Protekom vremena dolazi do sve većeg popuštanja formalizma te je tako u kasno carsko doba donesena Leonova Konstitucija. Konstitucijom iz 472. godine car Leon je odredio da se izgledu riječi više ne pridaje važnost te da stranke mogu sklopiti stipulaciju bilo kojim riječima ako to izražava njihovu pravu volju.⁴⁵

Po Justinijanovom pravu bila je valjana i stipulacija u asimetričnom obliku.⁴⁶ Za valjanost stipulacije ne traži se nikakav određeni oblik riječi. Dovoljno je bilo samo da promisor na postavljeno pitanje odgovori, pa i nekim znakom kao što je kimanje glave.⁴⁷

2.3.3. *Unitas actus*

Osim glagola kojeg su stranke trebale upotrijebiti prilikom stipulacije, *unitas actus* i sukladnost pitanja i odgovora bili su bitni elementi rimske stipulacije.⁴⁸ *Unitas actus* pretpostavlja zahtjev za postojanjem kontinuiteta između radnji stranaka, a prve naznake njegova popuštanja pojavljuju se u 2. stoljeću.⁴⁹

U okviru Justinijanove kodifikacije nalazimo Ulpijanov tekst o pitanju neposrednog kontinuiteta radnji stranaka. Tako Ulpijan ističe:⁵⁰

*Qui praesens interrogativ, si antequam sibi responderetur discessit, inutilem efficit stipulationem: sin vero praesens interrogavit, mox discessit et reverso responsum est, obligat: intervallum enim medium non vitiavit obligationem.*⁵¹

Ulpijan je smatrao da nije mogao nastati ugovor ako je jedna stranka postavila pitanje s namjerom zasnivanja obveze, ali je otišla prije nego li je druga stranka odgovorila. Odlazak

⁴⁴ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 27, str. 244.

⁴⁵ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 395.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 331.

⁴⁸ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 73.

⁴⁹ Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 906.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ulpianus, D. 45, 1, 1, 1 Ulpianus lib. 48 ad Sabinum; Karlović, op. cit. u bilj. 9, str. 906.: Tko prisutan postavi pitanje te prije nego što mu bude odgovoreno ode, čini nevaljanom stipulaciju; no, međutim, ako prisutan postavi pitanje, zatim ode, i nakon što se vrati bude mu odgovoreno, obveza nastaje; srednji vremenski razmak ne onemogućuje obvezu.*

stranke iz prisutnosti druge stranke poništavao bi pitanje koje je bilo postavljeno. U slučaju da su se stranke ponovno sastale te da su i dalje željele zasnovati istu obvezu, bilo je potrebno da stipulator iznova postavi pitanje promisoru. No, u idućem dijelu paragrafa dopušta se iznimka. Ako se ne radi o nekom značajnijem vremenskom intervalu, a nesporno postoji suglasnost volja stranaka da sklope ugovor, nakon povratka stipulatora na mjesto sklapanja stipulacije, dovoljno bi bilo da se promisor obveže odgovorom. Nije bilo potrebe da se prethodno ponovi pitanje.⁵²

Dopuštenost postojanja određenog vremenskog perioda između pitanja stipulatora i odgovora promisora može se iščitati i iz sljedećeg Venulejevog fragmenta:⁵³

*Continuus actus stipulantis et promittentis esse debet ut tamen aliquod momentum naturae intervenire possit et comminus responderi stipulanti oportet: ceterum si post interrogationem aliud acceperit, nihil proderit, quamvis eadem die spopondisset.*⁵⁴

Prema Venuleju, pravni kontinuitet će biti održan i u slučaju postojanja određenog vremenskog intervala, ako nije došlo do sklapanja nekog drugog pravnog posla između pitanja stipulatora i odgovarajućeg odgovora promisora. Stranka ne smije prelaziti granicu od jednoga dana, što znači da prihvrat mora uslijediti istog dana, odnosno u razdoblju između svitanja i sumraka. U slučaju da promisor odgovori tijekom istoga dana, ali je prije toga došlo do prihvaćanja druge stipulacijske obveze, tada ne bi nastala valjana obveza.⁵⁵

⁵² Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 907.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ Venuleius, *D. 45, 1, 137 pr. Venuleius lib. primo stipulationum*; Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 912.: *Mora postojati kontinuitet radnji stipulanta i promisora, iako može postojati prirodni vremenski interval između njih, i promisor mora odgovoriti u prisutnosti stipulanta. Uostalom, ako bi što drugo prihvatio nakon pitanja, ne bi došlo do sklapanja posla, iako bi odgovorio isti dan.*

⁵⁵ Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 912-913.

2.4. Atrofija klasične stipulacije

2.4.1. Pismena isprava kao dokazno sredstvo

Nakon donošenja *constitutio Antoniniana* 212. godine kojom je prošireno rimsko građanstvo na svo slobodno stanovništvo carstva, dolazi do sve šire upotrebe stipulacije i u istočnim područjima zemlje.⁵⁶ Pod utjecajem trgovačke prakse u helenističkim provincijama usmena formalnost stipulacije počinje gubiti na značaju.⁵⁷ Tako helenistički običaji zapisivanja te pismenog formuliranja poduzetih poslova sve više jačaju i šire otprije uvedenu praksu bilježenja sadržaja stipulacije.⁵⁸

Naime, već za vrijeme klasičnog rimskog prava razvio se običaj da stranke uz stipulaciju sastave pismenu ispravu koja utjelovljuje sadržaj stipulacije. Pismena isprava imala je isključivo dokaznu funkciju te nije bila preduvjet za valjanost stipulacije niti je mogla zamijeniti usmenu razmjenu pitanja i odgovora.⁵⁹ Budući da je pismena isprava služila samo kao dokaz, mogla se oboriti drugim protudokazima.⁶⁰

2.4.2. Transformacija klasične stipulacije u literalni kontrakt

Unatoč običaju da stranke uz stipulaciju sastave pismenu ispravu kao dokazno sredstvo, u kasnom klasičnom razdoblju, pravnici su i dalje zadržali stajalište o stipulaciji kao o usmenom kontraktu, no sve više kao teoriju. Ako je na kraju isprave bilo naznačeno da su pitanje i odgovor ispravno postavljeni, sudovi nisu imali razloga da to ne prihvate kao istinito, osim ako je dokazano suprotno. Na taj način, isprava o izvršenoj stipulaciji pružala je osnovu za presumpciju da je ispoštovana usmena formalnost. Tako je u praksi usmena formalnost sve više zanemarivana. Dužniku je još uvijek bilo dopušteno dokazati da se formalni usmeni čin zapravo nije dogodio npr. zato što jedna od stranaka nije bila prisutna u navedeno vrijeme i na navedenom mjestu.⁶¹

⁵⁶ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 331.

⁵⁷ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 79.

⁵⁸ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 331.

⁵⁹ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 79.

⁶⁰ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 395.

⁶¹ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 80.

Potkraj carstva, isprava o izvršenoj stipulaciji predstavljala je neoboriv dokaz, da su stranke doista izvršile formalni čin stipulacije. Takva isprava nazvana je *cautio*.⁶² Naime, u postklasičnom razdoblju dolazi do „degeneracije“ klasične stipulacije u literalni kontrakt pri čemu *cautio* zamjenjuje verbalnu formu. Prema prevladavajućem mišljenju, stipulacijska isprava od čistog dokaznog sredstva, u postklasičnom pravu, postaje isprava dispozitivne naravi.⁶³ Po Justinijanovu pravu, dokazna moć stipulacijske isprave mogla se oboriti samo ako se uspjelo dokazati da se stranke čitav dan nisu nalazile u mjestu u kojem je isprava sastavljena.

Bitno je napomenuti, da iako je stipulacija u postklasičnom razdoblju faktično postala literalni kontrakt, iz Justinijanove konstitucije proizlazi primarno verbalni karakter stipulacije. U konstituciji iz 531. godine Justinijan navodi:⁶⁴

*Et si inter praesentes partes res acta esse dicitur, et hoc esse credendum, si tamen in eadem civitate utraque persona in eo die commanet, in quo huiusmodi instrumentum scriptum est, nisi is, qui dicit sese vel adversarium abesse, liquidis ac manifestissimis probationibus et melius quidem, si per scripturam, sed saltem per testes undique idoneos et omni exceptione maiores ostenderit sese vel adversarium suum eo die civitate afuisse: sed huiusmodi scripturas propter utilitatem contrahentium esse credendas.*⁶⁵

Premda je usmena forma sama po sebi podrazumijevala sklapanje ugovora među prisutnima, Justinijan je odredbom o dokaznoj snazi pismene isprave otvorio mogućnost neizravnog ugovaranja među odsutnim strankama.⁶⁶ Prema tome, za valjanost stipulacije više se nije zahtijevala ni prisutnost stranaka. Dovoljno je bilo da stranke cijeli dan borave u mjestu u kojem je sastavljena stipulacijska isprava.⁶⁷

⁶² Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 395.

⁶³ Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 922-923.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ C. 8, 37, 14, 2 *Imperator Justinianus*; Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 921.: *I ako je rečeno da je stipulacija izvršena među prisutnima, ovo se također ima uzeti istinitim, ako su obje strane bile u istom gradu isti dan kad je sastavljena isprava, osim ako onaj koji tvrdi da su bili odsutni on ili druga strana, likvidnim i jasnim dokazima - najbolje pismeno, ali i pouzdanim svjedocima glede kojih nema prigovora - pokaže da on ili njegov protivnik nisu bili u gradu taj dan: ali će se ovakve isprave zbog koristi strankama uzeti kao istinite.*

⁶⁶ Karlović, *op. cit.* u bilj. 9, str. 923.

⁶⁷ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 395.

2.5. Apstraktnost stipulacije

2.5.1. Stipulacija kao formalistički *negotium stricti iuris*

Stipulacija je jednostrano obvezujući kontrakt *stricti iuris* te poput većine formalističkih poslova starog prava predstavlja apstraktnu obvezu tj. obvezu koja ne navodi razlog obvezivanja.⁶⁸ Budući da je stipulacija bila apstraktan *negotium stricti iuris*, pravne posljedice za dužnika nastupale su samim aktom sklapanja.⁶⁹ I stranke i sudac u postupku bili su vezani na doslovnu interpretaciju riječi te se nije uzimala u obzir ni volja stranaka kao niti doložni postupak ijedne stranke.⁷⁰ Zato je bilo moguće da je dužnik bio dužan izvršiti preuzetu obvezu, premda vjerovnik i nije izvršio ono iz čega, kauzalno gledajući, slijedi dužnikova obveza.⁷¹ Tako stranka koja je doložnim postupkom bila zavedena da sklopi stipulaciju, nije imala sredstva da se zaštiti i obrani od zlouporabe vjerovnika te je bila obvezna ispuniti svoju obvezu prema izrečenim riječima.⁷² U tom pogledu do bitne je promjene došlo potkraj republike kada je uvedeno pravno sredstvo protiv prijevarnog postupanja koje je nazvano *actio* odnosno *exceptio doli*.⁷³

Važan je podatak, da je i prije nego što je uvedena *exceptio doli*, strankama za zaštitu protiv *dolusa* bilo na raspolaganju i jedno neizravno sredstvo. Radi se o *clausuli doli* koju bi stranke uvrstile u stipulaciju. Na taj način se uz glavnu obvezu stipulirala još jedna dodatna obveza, putem koje je obveznik preuzeo odgovornost za *dolus*: „*Spondesne dolum malum huic rei promissionique abesse afuturumque esse? Spondeo.*“. U takvim situacijama, obveznik je odgovarao i za *dolus*, s obzirom da je ta odgovornost bila obuhvaćena stipulacijom.⁷⁴

⁶⁸ *Ibid.*, str. 396.

⁶⁹ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 332.

⁷⁰ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 396.

⁷¹ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 332.

⁷² Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 396.

⁷³ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 332.

⁷⁴ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 396.

2.5.2. Stipulacija kao apstraktna obveza

Već je rečeno da je stipulacija apstraktna obveza te kao takva u svom tekstu nije morala navoditi pravni razlog obveze.⁷⁵ Razlog (*causa*) obvezivanja nije trebao biti naveden ni u pitanju stipulatora niti u odgovoru promisora kojim je zaključivana stipulacija.⁷⁶ Tako se, na primjer, dužnik obvezao platiti neku novčanu svotu a da pritom nije naveo razlog plaćanja („*Centum dari spondes? Spondeo.*“). Kao što vidimo razlog zašto se dužnik obvezao na plaćanje ležao je izvan stipulacije te je mogao biti vrlo različit.⁷⁷

Apstraktnost stipulacije dovela je do toga da se stipulacija smatrala općim oblikom za preuzimanje obveza te je imala vrlo široku upotrebu. Naime putem stipulacije zaključivali su se razni poslovi, a naročito oni, koji još nisu bili zaštićeni posebnim tužbama. Na taj način se putem stipulacije pružala pravna zaštita pravnim odnosima koji su tek nastajali.⁷⁸

Upravo zbog apstraktnosti stipulacije dolazilo je do raznih zlouporaba od strane vjerovnika.⁷⁹ Budući da je stipulacija *negotium stricti iuris*, obveza proizašla iz stipulacije bila je tumačena doslovno i strogo, prema izgovorenim riječima.⁸⁰ Dužnik je bio obvezan izvršiti činidbu prema riječima stipulacije i u slučaju nepostojanja *cause*, tako npr. u slučaju zajma, dužnik se unaprijed stipulacijom obvezao na vraćanje zajma, a vjerovnik mu nakon toga uopće nije pozajmio određenu svotu novaca.⁸¹ U takvim slučajevima ako bi vjerovnik tražio ispunjenje obveze samo zbog sklopljene stipulacije, pretor bi tuženiku dopustio *exceptio doli*.⁸² Pomoću *exceptio doli*, tuženik je mogao biti oslobođen ako bi dokazao da je *causa* zbog koje je stipulacija sklopljena nepostojeća.⁸³

U kasnije doba, za slučaj nedobrojenja novaca dužniku bi bila na raspolaganju *querella non numeratae pecuniae*. Dužnik bi pred svjedocima ili pismom na vjerovnika ili pred magistratom izjavio, da mu novac, koji se obvezao platiti, vjerovnik nije dao te bi se time pismena isprava o stipulaciji lišila dokazne snage. Također, dužnik je imao mogućnost podići osobnu tužbu (*condictio*) te tražiti povratak pisane isprave o stipulaciji.⁸⁴ U slučaju da je

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Šarac; Lučić, *op. cit.* u bilj. 10, str. 235.

⁷⁷ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 396.

⁷⁸ Šarac; Lučić, *op. cit.* u bilj. 10, str. 235.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 396.

⁸¹ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 396.; Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 332.

⁸² Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 332.

⁸³ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 396.

⁸⁴ *Ibid.*

vjerovnik već tužio dužnika, dužnik je mogao upotrijebiti *exceptio non numeratae pecuniae*.⁸⁵

Kod *exceptio doli* teret dokazivanja da *causa* ne postoji bio je na strani tuženog dužnika.⁸⁶ Tuženik, da bi potkrijepio svoju *exceptio doli*, morao je dokazati negativnu činjenicu, tj. da da nije primio zajam što je za tuženika bilo vrlo teško. Suprotno tome, kod *querella non numeratae pecuniae* i *exceptio non numeratae pecuniae* teret dokazivanja je prebačen na tužitelja, tj. vjerovnika.⁸⁷

S obzirom na činjenicu da bi neograničeno isticanje *querellae non numeratae pecuniae* izazvalo nesigurnost u pravnom prometu, mogućnost isticanja *querellae* vremenski je ograničeno.⁸⁸ Isprva je bio propisan rok od jedne godine, računajući od sklapanja stipulacije. Zatim, po Dioklecijanovom pravu *querella non numeratae pecuniae* mogla se pokrenuti u roku od pet godina, da bi naposljetku Justinijan taj rok skratio na dvije godine.⁸⁹ Nakon proteka roka određenog za podnošenje *querellae*, stipulacijska isprava postala je, u postklasičnom pravu, nepobitan dokaz da je zajam dan.⁹⁰ Međutim, ako se dužnik njome pravodobno poslužio, ali je vjerovnik uspio dokazati da je zajam dao, tada bi dužnik bio osuđen na dvostruko (*in duplum*).⁹¹

2.5.3. Stipulacija kao kauzalna obveza u Justinijanovom pravu

U interpoliranim mjestima u D. 22, 3, 25, 4 Justinijan je postavio pravilo, da ako stipulacijska isprava ne navodi pravni razlog stipulacije (*cautio indiscreta*), da je tužitelj uvijek dužan dokazati postojanje *causae*.⁹² Prema tome, u Justinijanovom pravu, stipulacija je bila ništava ako *causa* nije postojala ili u slučaju nedozvoljene *causae*.⁹³ Također, time je dužnik oslobođen obveze da u propisanom roku upotrijebi *querella* ili *exceptio non numeratae pecuniae*.⁹⁴

⁸⁵ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 27, str. 244.

⁸⁶ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 333.

⁸⁷ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 94.

⁸⁸ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 333.

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 94.

⁹¹ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 397.

⁹² *Ibid.*

⁹³ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 333.

⁹⁴ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 27, str. 245.

Kao što vidimo, s protekom vremena se stipulacija od apstraktne obveze sve više razvijala u kauzalnu obvezu. Kako su formalnosti stipulacije pod utjecajem *iuris gentium* sve više popuštale, usporedno je rasla važnost *causae obligationis*. Konačno, u Justinijanovom pravu, formalizam je gotovo u potpunosti iščeznuo te je stipulacija od apstraktne obveze postala kauzalna obveza.⁹⁵

2.6. Ostvarivanje zahtjeva iz stipulacije

Obzirom na predmet obveze razlikujemo *stipulatio certa* i *stipulatio incerta*. Ako je stipulacija bila upravljena na određenu svotu novaca (*dare certam pecuniam*) ili na druge određene stvari (*dare certam rem*), radilo se o *stipulatio certa*. U svim ostalim slučajevima, a posebice ako se radilo o obvezama na *facere* ili *non facere stipulatio* je bila *in certa*.⁹⁶

U doba legisakcijskog postupka,⁹⁷ tražbine iz stipulacije ostvarivale su se legisakcijom *per iudicis arbitrive postulationem*, ali se po izboru stranaka vjerojatno mogla primjenjivati i legisakcija *sacramento in personam*. U kasnije vrijeme stranke su se mogle služiti i legisakcijom *per conditionem*.⁹⁸ *Legis actio per conditionem* uvedena je dvama zakonima.⁹⁹ Po *lex Silia* uvedena je oko 250. godine pr. Kr. za dugovanja određene svote novaca (*certae pecuniae*). Nešto kasnije, oko 200. godine pr. Kr. uvedena je po *lex Calpurnia* i za dugove drugih određenih stvari (*certa res*). Dakle, legisakcija *per conditionem* služila je samo za ostvarivanje obveza na *certum*, ali bez navođenja pravnog razloga.¹⁰⁰

Tijekom klasičnog rimskog prava, vjerovniku je za ostvarivanje zahtjeva iz *stipulatio certa* pripadala *actio (condictio) certae creditae pecuniae* ili *condictio certae rei*.¹⁰¹ *Condictio certae creditae pecuniae* upotrebljavala se u slučaju da je činidba glasila da određenu novčanu svotu, a *condictio certae rei* kada se činidba sastojala u predaji druge određene stvari.¹⁰² Obje tužbe su po uzoru na legisakciju *per conditionem* apstraktno

⁹⁵ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 397.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ Legisakcijski postupak je najstariji oblik rimskog civilnog postupka. Postupak je bio podijeljen na dva dijela, od kojih se prvi dio provodi pred pravosudnim magistratom (*in iure*), a drugi pred izabranim sucem (*apud iudicem*). Prema Gaju bilo je pet legisakcija: *legis actio sacramento*, *legis actio per iudicis arbitrive postulationem*, *legis actio per conditionem*, *legis actio per pignoris capionem* i *legis actio per manus iniunctionem*. Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 470.

⁹⁸ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 397-398.

⁹⁹ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 470.

¹⁰⁰ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 560.

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 398.

¹⁰² Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 333.

formulirane te ne sadrže pravni razlog tužbe.¹⁰³ U Justinijanovo doba, *condictio certae rei* naziva se *condictio triticaria*.¹⁰⁴

Za ostvarivanje zahtjeva iz *stipulatio incerta* upotrebljavala se *actio incerti ex stipulatu*. Za razliku od kondicija ona nije bila apstraktno formulirana, nego se tužbenoj formuli dodavala demonstracija u kojoj se navodila stipulacija kao razlog obveze.¹⁰⁵

¹⁰³ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 398.

¹⁰⁴ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 27, str. 245.

¹⁰⁵ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 398.

3. STIPULATIO POENAE

3.1. Pojam *stipulatio poenae*

Stipulatio poenae (ugovorna kazna) podrazumijeva novčanu svotu ili neku drugu imovinsku korist koju se jedna stranka obvezuje platiti ili ustupiti drugoj strani u slučaju neispunjenja svoje obveze iz glavnog ugovora ili u slučaju neurednog ispunjenja.¹⁰⁶ U tom je smislu ugovorna kazna mogla biti zamjena za naknadu štete. Osim toga ona je bila moguća i kada štete u užem smislu riječi nije bilo, odnosno kada nije bila dokazana.¹⁰⁷ Ugovorna kazna je obveza uvjetne naravi. To znači da izvršenje ugovorne kazne ovisi o nekoj budućoj i neizvjesnoj okolnosti, poput valjanog ispunjenja glavne obveze. Također, ugovorna kazna ima i narav sekundarne obveze, što se ogleda u činjenici da će do nje doći tek nakon što glavna obveza uopće nije ispunjena ili nije uredno ispunjena.¹⁰⁸ Pri tome nije bilo važno je li za neizvršenje obveze dužnik kriv ili nije, čime je dužnikova odgovornost povećana do *custodia*.¹⁰⁹

Kao što sam naziv ukazuje, ugovorna kazna ugovarala se u obliku stipulacije.¹¹⁰ *Stipulatio poenae* najčešće se ugovarala istovremeno s glavnom obvezom.¹¹¹ Stipulacijom su ugovarane dvije činidbe, odnosno i glavna obveza i ugovorna kazna. U takvom slučaju, vjerovnik je mogao utužiti ili ispunjenje glavne obveze ili ispunjenje ugovorne kazne. Takvu vrstu ugovorne kazne nazivamo prava ugovorna kazna.¹¹² Uz pravu, redovnu ugovornu kaznu postojala je i nepravna ugovorna kazna koja je po svom sadržaju više bila nalik na *facultas alternativa*.¹¹³ U slučaju neprave ugovorne kazne, stipulirala se samo ugovorna kazna te je jedino ona bila u obvezi. Međutim, dužnik se mogao osloboditi njenog plaćanja na način da je ispunio neku drugu činidbu koju su stranke zapravo htjele.¹¹⁴

Ugovorna kazna bila je ništava ako se njom htjelo stranku prisiliti da ispuni obvezu ili da poduzme pravni posao koji se smatrao *contra bonos mores*.¹¹⁵

¹⁰⁶ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 306.

¹⁰⁷ Romac, Ante, *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 2018., str. 435.

¹⁰⁸ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 306.

¹⁰⁹ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 27, str. 222.

¹¹⁰ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 306.

¹¹¹ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 27, str. 222.

¹¹² Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 306.

¹¹³ Romac, *op. cit.* u bilj. 107, str. 435.

¹¹⁴ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 358.

¹¹⁵ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 307.

3.2. Vrste *stipulatio poenae*

3.2.1. Neprava ugovorna kazna

Rimsko pravo poznavalo je dvije vrste penalnih klauzula. Prvi i povijesno stariji tip ugovorne kazne nazivamo neprava ili neovisna ugovorna kazna. Funkcija takve ugovorne kazne bila je osigurati ispunjenje činidbe, o kojoj nije bilo moguće sklopiti valjanu stipulaciju, odnosno utuživu obvezu.¹¹⁶ Primjer takve ugovorne kazne je sljedeći: „*Si Pamphilum non dederis centum dari spondes? Spondeo*“ („Ako ne dadeš Pamfila, da li obećaješ da ćeš dati sto? Obećavam“).¹¹⁷ Iz navedenog primjera vidimo da se dužnik stipulacijom obvezao platiti određenu novčanu svotu te da nije u obvezi dati Pamfila. Međutim, on se mogao osloboditi svoje obveze platiti stotinu na način da je izvršio drugu činidbu koju su stranke zapravo i željele. Stoga se u navedenom primjeru dužnik mogao osloboditi preuzete obveze ako je dao Pamfila.¹¹⁸

U rimskom pravu, nepravi oblik ugovorne kazne bio je od velike praktične važnosti te su takve ugovorne kazne redovito ugovarane. Bitno je spomenuti da su nepravne ugovorne kazne imale znatan utjecaj na razvoj rimskog obveznog prava. U starije doba, obveze koje su bile ostvarive putem *legis actio per iudicis arbitrive postulationem* mogle su samo glasiti na određenu svotu novaca (*certa pecunia*). Stoga, ako su stranke željele osigurati ispunjenje obveze koja glasi, na primjer, na *facere* to su jedino mogle postići neizravno. To se postizalo na način da se dužnik stipulacijom obvezao platiti određenu svotu novaca ako ne izvrši željenu činidbu. Polazeći od takvog uređenja, s vremenom su obveze koje glase na *certa res* i *incertum* postale izravno utužive, odnosno mogle su biti predmetom stipulacije. Stoga se smatra da su nepravne penalne klauzule utrle put tako širokom polju primjene klasične stipulacije.¹¹⁹

¹¹⁶ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 98.

¹¹⁷ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str.306.

¹¹⁸ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 98.

¹¹⁹ *Ibid.*, str. 98-99.

3.2.2. Prava ugovorna kazna

Druga vrsta kaznenih klauzula koje su u rimskom pravu bile poznate jesu prave ili stvarne kaznene klauzule. O pravoj ugovornoj kazni je riječ kad su stipulacijom obuhvaćene i glavna obveza i ugovorna kazana.¹²⁰ Ugovorna kazna i glavna obveza predstavljale su dva neovisna obećanja, koja je stoga Knütel nazvao „*Doppelstipulation*“ (dvostruka stipulacija).¹²¹ Kao primjer takve ugovorne kazne navodi se: „*Pamphilum dari spondes? Si Pamphilum non dederis, decern dari spondes? Spondeo*“ („Da li obećaješ da ćeš dati roba Pamfila? Ako ne daš Pamfila, da li obećaješ dati sto?“ „Obećavam.“).¹²² Kod dvostruke stipulacije, oduvijek se postavljalo pitanje konkurentskog odnosa između glavne obveze i kazne.¹²³ Problematičan je bilo odnos između obveze davanja Pamfila i obveze platiti sto, nakon što je obveza na *centum* postala utuživa.¹²⁴ Tako vjerovnik, u slučaju neizvršenja glavne obveze nije mogao istovremeno zahtijevati ispunjenje obje obveze već je po svom izboru odlučio želi li utužiti glavnu obvezu ili ugovornu kaznu.¹²⁵ U slučaju da je dužnik bio tužen na oboje, pretor mu je u poslovima *stricti iuris* priznavao *exceptio doli*. Nasuprot tome, kod poslova *bona fide* taj prigovor se sam po sebi podrazumijevao budući da se kod takvih poslova uvijek trebalo postupati po načelima savjesnosti i poštenja.¹²⁶

Konkurentskom odnosu između glavne obveze i ugovorne kazne pozornost je posvetio i Julijan u sljedećem fragmentu:

*Praedia mihi vendidisti et convenit, ut aliquid facerem: quod si non fecissem, poenam promisi. Respondit: venditor antequam poenam ex stipulatu petat, ex vendito agere potest: si consecutus fuerit, quantum poenae nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu doli mali exceptio summovebit: si ex stipulatu poenam consecutus fueris, ipso iure ex vendito agere non poteris (nisi in id, quod pluris eius interfuerit id fieri).*¹²⁷

¹²⁰ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 25, str. 143.

¹²¹ Sossna, Ralf-Peter, *Die Geschichte der Begrenzung von Vertragsstufen*, Duncker&Humblot, 1993., str. 9.

¹²² Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 306.

¹²³ Sossna, *op. cit.* u bilj. 121, str. 9.

¹²⁴ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 100.

¹²⁵ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 307.

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ *Iulianus, D. 19, 1, 28 Iulianus libro tertio ad Urseium Ferozem*; Romac, *op. cit.* u bilj. 11, str. 338-339.: *Prodao si mi zemljište pa smo tada ugovorili da ti nešto učinim, a ako to ne uradim, obvezao sam se (da ću ti platiti) kaznu. Odgovorio je: prodavalac prije nego što zahtjeva ugovornu kaznu, može podići tužbu ex vendito, pa ako u tome uspije, može se zahtjev za iznos ugovorne kazne tužioca odbiti prigovorom doli mali; ako je uspio u postupku dobiti ugovornu kaznu, onda ipso iure ne možeš podići tužbu ex vendito, ako se to ne bi odnosilo na dio štete koji je veći od toga.*

Julijan smatra da, u načelu, prodavatelj može izabrati želi li upotrijebiti *actio venditi* ili će tražiti isplatu ugovorne kazne, ali da te dvije mogućnosti ne može kumulirati. Tako primjerice, ako se prodavatelj odlučio da će zahtijevati isplatu ugovorne kazne, tada nije mogao za isti iznos podići i *actio venditi*. Međutim, iako Julijan zagovara načelo alternativnosti pravnih lijekova, iz drugog dijela fragmenta možemo vidjeti da je bilo moguće da vjerovnik tuži po obje obveze. Naime, prema Julijanu drugo potraživanje zastarjelo bi samo do iznosa koji je prodavatelj uspio naplatiti prvom tužbom. Tako na primjer, u situaciji da je stvarna šteta premašila iznos ugovorne kazne, prodavatelj je nakon što je naplatio ugovornu kaznu još uvijek imao mogućnost podići *actio venditi* i tražiti taj dodatni iznos.¹²⁸

Prema tome, zaključujemo da je vjerovniku bilo omogućeno, da nakon što je tužio iz jedne obveze tuži i iz druge ako bi drugom tužbom dobio više nego što je dobio po prvoj. U takvom slučaju drugom tužbom se mogao tražiti samo taj dodatni iznos. Također, ako su se stranke tako sporazumjele, bilo je moguće da se obje tužbe kumulativno podnesu.¹²⁹

3.3. Funkcije *stipulatio poenae*

3.3.1. *In terrorem* funkcija

Rano rimsko pravo bilo je usredotočeno na *in terrorem* funkciju ugovorne kazne. *In terrorem* funkcija ugovorne kazne vršila je pritisak na stranku da svoju obvezu uredno izvrši.¹³⁰ Ona se ostvarivala na način da su stranke ugovornu kaznu ugovarale u znatno većem iznosu od stvarne vrijednost glavne obveze. Cilj takve ugovorne kazne bio je svojom visinom zastrašiti stranku te da ju na taj način navede da uredno ispuni svoju obvezu.¹³¹

In terrorem funkcija ugovorne kazne vidljiva je u okviru arbitraže *ex compromisso*.¹³² Tijekom klasičnog i postklasičnog razdoblja, arbitražne odluke donesene putem arbitraže *ex compromisso* nisu bile prisilno izvršive. U želji da osiguraju prisilno ostvarivanje arbitražnih odluka, stranke su počele uz svoje temeljne sporazume ugovarati i penalne klauzule. Penalna klauzula ugovarala se u obliku stipulacije.¹³³ Stipuliranjem ugovorne kazne u znatno većem

¹²⁸ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 102.

¹²⁹ Stojčević, *op. cit.* u bilj. 25, str. 143.

¹³⁰ Sossna, *op. cit.* u bilj. 121, str. 8.

¹³¹ Milotić, Ivan, *Ostvarivanje arbitražnih odluka u rimskom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 66 No. 6, 2016., str. 804.

¹³² *Ibid.*

¹³³ *Ibid.*, str. 800-801.

iznosu nego što je bila vrijednost predmeta spora, stranke su vršile posrednu prisilu s ciljem pridržavanja arbitražnog sporazuma i odluke.¹³⁴ Iako *de iure* arbitražna odluka nije bila prisilno ostvariva, pomoću ugovorne kazne na posredan je način omogućena imovinska prisila i zastrašivanje s ciljem njena ostvarivanja¹³⁵.

3.3.2. Kompenzacijska funkcija

Naknada štete je često bila komplicirana i problematična za dokazivanje, kako u pogledu pretpostavka, tako i u pogledu visine. Stoga su stranke mogle stipuliranjem ugovorne kazne unaprijed odrediti novčani iznos (konvencionalnu kaznu) za slučaj ako dužnik ne ispuni svoju ugovornu obvezu ili je ispuni, ali ne na vrijeme.¹³⁶ Tako u slučaju dužnikovog neizvršenja, odnosno zakašnjenja u izvršenju glavne obveze, vjerovnik je bio oslobođen dužnosti dokazivanja svog zahtjeva za naknadu štete kao i točnog iznosa pretrpljene štete. Ugovaranje penalne klauzule u navedenu svrhu poticao je i Justinijan:¹³⁷

Non solum res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta: ut si stipulemur fieri aliquid vel non fieri. Et in huiusmodi stipulationibus optimum erit poenam subiicere, ne quantitas stipulationis in incerto sit ac necesse sit actori probare, quid eius intersit. Itaque si quis ut fiat aliquid stipuletur, ita adiici poena debet: „si ita factum non erit, tum poenae nomine decem aureos dare spondes?“ Sed si quaedam fieri, quaedam non fieri una eademque conceptione stipuletur, clausula erit huiusmodi adiicienda: „si adversus ea factum erit, sive quid ita factum non erit, tunc poenae nomine decem aureos dare spondes?“¹³⁸

U skladu s pravilom *omnis condemnatio pecuniaria*, sudske presude isključivo su glasile na novčani iznos. Tako u slučaju kad se obveza sastojala u predaji neke druge određene stvari ili kod obveza na *facere* sucu je bilo vrlo teško utvrditi iznos naknade štete koji treba

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ *Ibid.*, str. 808.

¹³⁶ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 306.

¹³⁷ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 95.

¹³⁸ *Justiniani, Instit.3 15, 7*; Romac, *op. cit.* u bilj. 11, str. 336-337.: *Ne samo stvari nego i djela mogu biti predmet ugovora, na primjer, kada ugovorimo da se nešto učini ili ne učini. Kod obveza ove vrsti najbolje je unijeti odredbu o kazni, da ne bi opseg (iznos) ispunjenja obveze bio neizvjestan i da nebi tužilac morao dokazivati koliko je štetu pretrpio. Stoga, ako se netko, kao što to nekad biva, obvezuje, odredbu o kazni treba na ovaj način dodati: „Ako tako ne bude učinjeno, da li obećaješ da ćeš tada na ime kazne dati deset zlatnika?“ Ali i u slučaju kada se u jednom ugovoru ugovara da se nešto učini, ili ne učini, ova se odredba može na ovaj način dodati: „Ako bude nešto suprotno ovome učinjeno ili ukoliko ne bude učinjeno, da li obećaješ da ćeš tada na ime kazne dati deset zlatnika?“*

dosuditi. S obzirom na poteškoće koje su se javljale u vezi s utvrđivanjem visine pretrpljene štete, ugovaranje penalnih klauzula bilo je od iznimne važnosti. Penalne klauzule otklonile su na taj način potrebu za izvođenjem dokaza te su zaštitile stranke od nepravičnih sudačkih diskrecija.¹³⁹

3.4. Područje primjene *stipulatio poenae*

U rimskom pravu, ugovorna kazna imala je vrlo široko područje primjene. Penalne klauzule ugovarale su se zajedno s raznim vrstama pravnih poslova. Tako su primjerice, kaznene klauzule korištene da se osigura ispunjenje obveza koje proizlaze iz ugovora o kupoprodaji ili ugovora o najmu kao i da osiguraju izvršavanje nagodbi ili vraćanje zajma. Osim na području obveznog prava, ugovorna kazna primjenjivala se i u sferi stvarnog, nasljednog i obiteljskog prava. Međutim, na području obiteljskog prava, kaznene klauzule često nisu bile odobravane jer se smatralo da su protivne moralu. Usprkos širokom području primjene ugovorne kazne, valja spomenuti tri slučaja u kojima su penalne klauzule od posebne važnosti. To su *compromissum*, *stipulatio duplae* i *cautio vadimonium sisti*.¹⁴⁰

3.4.1. *Compromissum*

Compromissum je neformalni usmeni sporazum kojim su stranke svoj spor podvrgavale arbitraži.¹⁴¹ Za vrijeme klasičnog i postklasičnog razdoblja, *compromissum* nije bio osnova za nastanak utužive obveze, stoga niti arbitražna odluka koja je iz njega proizlazila nije bila podložna prisilnom izvršenju. Kako bi pravno osigurale prisilno ostvarivanje arbitražne odluke, stranke su počele stipulirati penalnu klauzulu uz svoj temeljni sporazum. Postupajući tako, stranke nisu mogle postići neposrednu utuživost uzajamnih neformalnih obećanja. Međutim, one su posredno, putem ugovorne kazne, odredile štetnu financijsku posljedicu za onu stranku koja se nije htjela pridržavati arbitražne odluke.¹⁴² Dakle, ugovarajući ugovornu kaznu u višestruko većoj vrijednosti predmeta spora, postizala se neizravna financijska prisila na obje stranke da bi ih se potaknulo na pošteno i lojalno postupanje kao i na suzdržavanje od postupaka kojima bi onemogućile, odnosno omele provođenje postupka te donošenje odluke.

¹³⁹ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 96.

¹⁴⁰ *Ibid.*, str. 103.

¹⁴¹ Milotić, *op. cit.* u bilj. 131, str. 798.

¹⁴² *Ibid.*, str. 800-801.

Osim toga, putem ugovorne kazne postizao se još jedan cilj. Naime, ugovaranjem kaznenih klauzula te postizanjem imovinske prisile prema strankama štitili su se autoritet i ugled arbitraže *ex compromisso*.¹⁴³

3.4.2. *Stipulatio duplae*

Rimsko pravo poznavalo je odgovornost prodavatelja za evikciju. Budući da kod konsenzualne kupoprodaje nije postojala zaštita putem *actio auctoritatis*¹⁴⁴ razvio se običaj da prodavatelj posebnom stipulacijom preuzme odgovornost za smetanje mirnog posjeda, odnosno za oduzimanje stvari.¹⁴⁵ Po uzoru na *actio auctoritatis*, prodavatelj se stipulacijom obvezao platiti dvostruku kupovnu cijenu u slučaju evikcije pa se stoga takva stipulacija nazivala *stipulatio duplae*.¹⁴⁶ Daljnjim razvojem, pojavilo se pravilo da kupac može pomoću *actio empti* prisiliti prodavatelja da sklopi *stipulatio duplae*. U slučaju da je prodavatelj odbio sklopiti takvu stipulaciju, bio je osuđen platiti dvostruku kupovnu cijenu kupcu jer se smatralo da je takav propust bio u suprotnosti s *bona fides*.¹⁴⁷

3.4.3. *Cautio vadimonium sisti*

Obje stranke morale su prisustvovati postupku *in iure*.¹⁴⁸ U slučaju da postupak *in iure* nije mogao biti završen u roku od jednog dana, pretor bi dopustio tužitelju da tuženiku nametne obvezu dati *vadimonium*.¹⁴⁹ Tako Gaj ističe:

Cum autem in ius vocatus fuerit adversarius, neque eo die finiri potuerit negotium, vadimonium ei faciendum est, id est ut promittat se certo die sisti. Fiunt autem vadimonia quibusdam ex causis pura, id est sine satisfactione, quibusdam cum satisfactione, quibusdam iureiurando, quibusdam recuperatoribus suppositis, id est ut qui non steterit, is protinus a

¹⁴³ Milotić, *op. cit.* u bilj. 131, str. 802.

¹⁴⁴ *Actio auctoritatis* je tužba za zaštitu kupca od posljedica evikcije a isključivo je bila vezana uz prijenos *resmancipi* mancipacijom. U slučaju da je treća osoba kupcu uspjela evincirati stvar, prodavatelj, odnosno mancipant je na osnovi *actio auctoritatis* kupcu morao naknaditi dvostruki iznos kupovine. Romac, *op. cit.* u bilj. 1, str. 18.

¹⁴⁵ Romac, *op. cit.* u bilj. 2, str. 356.

¹⁴⁶ *Ibid.*

¹⁴⁷ Mousourakis, *op. cit.* u bilj. 13, str. 226.

¹⁴⁸ Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 7, str. 555.

¹⁴⁹ Knutel, Rolf, *Stipulatio Poenae: Studien Zur Reomischen Vertragsrafe*, Köln-Wien, 1976., str. 35.

*recuperatoribus in summam vadimonii condemnentur; eaque singula diligenter praetoris edicto significantur.*¹⁵⁰

Vadimonium je obećanje tuženika u obliku stipulacije kojim se on obvezuje da će doći na nastavak rasprave pred sudom.¹⁵¹ Za slučaj da se tuženik ne bi pojavio na nastavku rasprave, *vadimonium* se dodavala pretorska stipulacija, odnosno *cautio vadimonium sisti*. Tuženik se tako obvezao da će doći na nastavak rasprave, a ako ne dođe, obvezao se platiti kaznu u visini polovice vrijednosti spora.¹⁵²

3.5. Određivanje *stipulatio poenae*

Kao što je već ranije rečeno, ugovorna kazna određivala se sporazumom stranaka u obliku stipulacije. Pri tom, rimsko pravo nije poznavalo ograničenja glede visine ugovorne kazne niti ju je dovodilo u odnos prema vrijednosti spora.¹⁵³ Tako su prema Zimmermanu ugovorne kazne mogle biti vrlo opasne. Naime, u slučaju nejednake pregovaračke moći stranaka, ekonomski slabiji dužnik redovito nije bio u poziciji učinkovito pregovarati o visini ugovorne kazne. Na taj način, ugovaranjem ugovorne kazne u iznosu koji je prelazio svaki razuman ili legitimni interes, vjerovnik je stavljao znatan pritisak na dužnika.¹⁵⁴

Takva praksa dovela je do pitanja treba li pravni sustav omogućavati izvršavanje previsokih ugovornih kazni. Smatra se da rimski pravници nisu bili skloni miješati se u sporazum stranaka te stoga nisu sumnjali u ispravnost tako ugovorenih kazni. Prema tome, zaključujemo da se rimski pravници nisu protivili izvršavanju ugovornih kazni samo zato što je ugovorna kazna bila ugovorena u previsokom iznosu s obzirom na vrijednost predmeta spora.

¹⁵⁰ *Gai, Inst. 4, 184-185; Romac, op. cit. u bilj. 11, str. 380-383.: Ako je osoba pozvana na sud bila dužnik, pa se spor nije mogao dovršiti istoga dana, on je trebao dati vadimonium, to jest obvezati se da će određenog dana (ponovo) pristupiti pred sud. Vadimonium je u nekim slučajevima samostalan, to jest bez osiguranja, a u nekim slučajevima s osiguranjem, u nekim s polaganjem zakletve, u nekima s uključivanjem recuperatores, to jest zbog toga što će u slučaju, ako se on (dužnik) ne pojavi pred sudom, odmah biti od strane rekuperatora osuđen da plati iznos vadimoniuma; sve je to posebno i točno opisano u pretorovom ediktu.*

¹⁵¹ Romac, *op. cit.* u bilj. 1, str. 607.

¹⁵² Knutel, *op. cit.* u bilj. 149, str. 35.

¹⁵³ Milotić, *op. cit.* u bilj. 131, str. 804.

¹⁵⁴ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 38, str. 106.

4. UGOVORNA KAZNA U SUVREMENOM HRVATSKOM PRAVU

4.1. Pojam i pravna priroda ugovorne kazne

U suvremenom hrvatskom pravu, ugovorna kazna i njeno pravno uređenje sadržano je u člancima 350.-356. Zakona o obveznim odnosima. Ugovorna kazna je jedan od starijih pravnih instituta, čija je svrha zaštititi vjerovnika u određenom ugovornom odnosu te pojačati ugovornu disciplinu stranka. Budući da jedno od temeljnih načela obveznog prava jest načelo *pacta sunt servanda*, sudionici obveznih odnosa dužni su ispuniti preuzete obveze te odgovaraju za njihovo ispunjenje.¹⁵⁵ Upravo radi povećanja ugovorne discipline, zakonodavac je predvidio mogućnost da stranke mogu odrediti ugovornu kaznu za slučaj neispunjene, djelomično ispunjene ili zakašnjelo ispunjene obveze.¹⁵⁶

Prema čl. 350. ZOO-a ugovorna kazna definirana je kao unaprijed utvrđeni novčani iznos ili neka druga materijalna korist predviđena ugovorom, koju se dužnik obvezao platiti, odnosno ustupiti vjerovniku u situaciji da preuzetu obvezu ne ispuni, odnosno da ju zakašnjelo ili neuredno ispuni.¹⁵⁷ Ugovorna kazna nastaje na temelju sporazuma stranaka, stoga stranke same određuju hoće li predvidjeti ugovornu kaznu i u kojem iznosu. Također, stranke određuju za koji će slučaj ugovornu kaznu predvidjeti, odnosno hoće li se ona primjenjivati u slučaju ako glavna obveza osigurana ugovornom kaznom ostane neispunjena, odnosno zakašnjelo ili neuredno ispunjena.¹⁵⁸ Ako u ugovoru nije navedeno za koji su slučaj stranke ugovornu kaznu predvidjele, smatrat će se da su ju ugovorile za slučaj dužnikova zakašnjenja.¹⁵⁹ Valja navesti, kako ne postoji mogućnost da se ugovorna kazna ugovori za obveze koje imaju za činidbu određeni iznos novca.¹⁶⁰ Naime, u slučaju da dužnik padne u zakašnjenje s plaćanjem novčane obveze, on će osim glavnice vjerovniku dugovati i zakonske zatezne kamate.¹⁶¹

Ugovorna kazna može imati razne funkcije. Ona potiče dužnika na savjesno i pravovremeno ispunjenje preuzetih obveza. Osim toga, ugovorna kazna ima svrhu osigurati naknadu štete u slučaju neispunjene, djelomično ispunjene ili zakašnjelo ispunjene obveze.¹⁶²

¹⁵⁵ Čuveljak, Jelena, *Ugovorna kazna*, Hrvatska pravna revija, br.2/ 2004, str. 21.

¹⁵⁶ Artuković, Tomislav; Turkalj, Josip, *Ugovorna kazna*, Tradicionalno XXVI. savjetovanje Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Godišnjak 18, 2011., Zagreb, str. 581-582.

¹⁵⁷ Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, (u daljnjem tekstu: ZOO), čl. 350. st. 1.

¹⁵⁸ Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 22.

¹⁵⁹ ZOO, čl. 350. st. 2.

¹⁶⁰ ZOO, čl. 350. st. 3.

¹⁶¹ Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 22.

¹⁶² Pavlović, Mladen, *Odnos ugovorne kazne i naknade štete*, Pravo u gospodarstvu 5, 2014., str. 1013.

U slučaju kad je ugovornom kaznom iznos naknade unaprijed određen, vjerovnik neće morati dokazivati da je pretrpio određenu štetu, već jedino da dužnik preuzetu obvezu nije ispunio na vrijeme, odnosno da istu uopće nije ispunio ili da ju je ispunio neuredno.¹⁶³ Stoga, nedvojbeno možemo zaključiti da ugovorna kazna ima i funkciju osigurati ispunjenje obveze kao i funkciju pojednostaviti naknadu štete.¹⁶⁴

4.2. Karakteristike ugovorne kazne

4.2.1. Određivanje ugovorne kazne i oblik

Sukladno načelu slobode ugovaranja, visina ugovorne kazne kao i način na koji će biti određena ovise o dispoziciji stranaka.¹⁶⁵ Zakonodavac je u čl. 351. st. 1. ZOO-a propisao da stranke slobodno utvrđuju visinu, odnosno iznos ugovorne kazne prema vlastitom nahođenju, bilo u ukupnoj svoti, postotku, za svaki dan zakašnjenja, ili na neki drugi izabrani način.¹⁶⁶

Stoga se stranke mogu sporazumjeti i ugovornu kaznu odrediti u jednom ukupnom iznosu, npr. 1000,00 €, koji će dužnik biti obvezan platiti u slučaju povrede obveze. Stranke mogu ugovornu kaznu izraziti i u postotku ili promilu od vrijednosti predmeta obveze, što znači razmjerno unaprijed određenom dijelu nekog temelja, npr. 5% od vrijednosti glavne obveze. Ugovorna kazna se također može izraziti i kao određena svota za svaki dan dužnikova zakašnjenja, npr. 3% za svaki dan kašnjenja. Budući da, zakonodavac nije taksativno naveo načine određivanja ugovorne kazne, stranke imaju mogućnost da ju odrede, odnosno iskažu i na neki drugi način po svojoj volji.¹⁶⁷

U pogledu oblika, odnosno forme sporazuma o ugovornoj kazni, zakonodavac nije predvidio neki određeni oblik u kojem su stranke dužne ugovoriti ugovornu kaznu.¹⁶⁸ Prema čl. 351. st. 2. ZOO-a, stranke su dužne ugovornu kaznu ugovoriti u obliku propisanom za osnovni ugovor iz kojeg proizlazi obveza osigurana ugovornom kaznom.¹⁶⁹ Stoga, kada je

¹⁶³ Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 21.

¹⁶⁴ Artuković; Turkalj, *op. cit.* u bilj. 156, str. 583.

¹⁶⁵ Jakelić, Dinko, *Neka pitanja o pravnoj prirodi ugovorne kazne i o odnosu ugovorne kazne prema naknadi štete zbog neispunjenja obveza, zakašnjenja u ispunjenju obveza te neurednog ispunjenja*, Tradicionalno XXIII. savjetovanje Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Godišnjak 15, 2008., Zagreb, str. 617.

¹⁶⁶ ZOO, čl. 351. st. 1.

¹⁶⁷ Pavlović, *op. cit.* u bilj. 162, str. 1015.

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ Jakelić, Dinko, *Neka pitanja o pravnoj prirodi ugovorne kazne i odnosu prema naknadi ugovorne štete*, Pravo u gospodarstvu, 6, 2011, str. 1244.

osnovni ugovor neformalan, sporazum o ugovornoj kazni ne zahtjeva određeni oblik, što je slučaj, na primjer, kod ugovora o djelu.¹⁷⁰ Suprotno tome, u situaciji da obveza osigurana ugovornom kaznom proizlazi iz ugovora za koji je propisan pisani oblik, kao što je npr. ugovor o građenju, tada se traži da stranke ugovornu kaznu ugovore u tom istom obliku.¹⁷¹ Dakle, zakonodavac zahtjeva jedino paritet oblika između sporazuma o ugovornoj kazni i osnovnog ugovora iz kojeg proizlazi obveza koju ugovorna kazna osigurava.¹⁷²

4.2.2. Akcesornost

Jedna od temeljnih karakteristika tj. osobina ugovorne kazne je njezina akcesornost, što znači da ugovorna kazna ne može postojati samostalno, već je nužno povezana s postojanjem glavnog ugovora.¹⁷³ Akcesornost ugovorne kazne vidljiva je u činjenici da ona prati pravnu sudbinu osnovne obveze koju osigurava, bez obzira u kojem se obliku manifestira. Dakle, ugovorna kazna pratit će sudbinu osnovne obveze, bilo da je ugovorena u obliku sporazuma o ugovornoj kazni ili je kao klauzula unesena u sam ugovor kojim je osnovna obveza predviđena.¹⁷⁴

Budući da je ugovorna kazna sporedni sporazum (*pactum adiectum*), ona je uvjetovana izvršenjem glavne obveze.¹⁷⁵ Naime, vjerovniku pripada pravo na isplatu ugovorne kazne ako dužnik ne ispuni svoju pravovaljanu obvezu koja proizlazi iz ugovora, odnosno kada je ispuni sa zakašnjenjem ili ju neuredno ispuni.¹⁷⁶ Stoga, ako dođe do valjanog ispunjenja glavne obveze dolazi i do prestanka, odnosno gašenja obveze glede ugovorne kazne.¹⁷⁷ Također, u slučaju da dođe do ništavosti, poništenja ili do nekog drugog razloga prestanka glavnog ugovora, prestat će i odredba o ugovornoj kazni.¹⁷⁸ Međutim, u obratnoj situaciji, ukoliko dođe do ništivosti ili prestanka klauzule o ugovornoj kazni, to neće utjecati na postojanje i važenje glavnog ugovora. Valja istaknuti, da će ugovorna kazna pratiti pravnu

¹⁷⁰ Artuković; Turkalj, *op. cit.* u bilj. 156, str. 586.

¹⁷¹ Pavlović, *op. cit.* u bilj. 162, str. 1015.

¹⁷² Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 23.

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ Jakelić, *op. cit.* u bilj. 165, str. 612.

¹⁷⁵ Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 23-24.

¹⁷⁶ Jakelić, *op. cit.* u bilj. 169, str. 1245.

¹⁷⁷ ZOO, čl. 160. st. 2.

¹⁷⁸ Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 24.

sudbinu osnovne tražbine i u slučaju cesije. S obzirom na to, u slučaju prijenosa glavnog duga, na cesionara prelaze i glavna tražbina i ugovorna kazna.¹⁷⁹

Nadalje, iduća bitna posljedica akcesornosti ugovorne kazne očituje se u tome što sporazum o ugovornoj kazni neće imati pravni učinak, u slučaju da su neispunjenje, djelomično ispunjenje ili zakašnjelo ispunjenje posljedica uzroka za koje dužnik ne odgovara.¹⁸⁰ Prema tome, dužnik će biti oslobođen obveze plaćanja ugovorne kazne u slučaju da neispunjenje, neuredno ispunjenje ili zakašnjenje proizlaze iz više sile, krivnje vjerovnika ili radnje neke treće osobe.¹⁸¹

4.3. Vjerovnikova prava iz sporazuma o ugovornoj kazni

Vjerovnik je ovlašten zahtijevati izvršenje ugovorne kazne pod uvjetom da su ispunjene određene pretpostavke. Prije svega, nužno je da sporazum o ugovornoj kazni bude valjan, što znači da visina, odnosno iznos ugovorne kazne mora biti određen ili barem odrediv. Pored navedenog, vjerovnik ima pravo zahtijevati izvršenje ugovorne kazne pod uvjetom da je on svoju obvezu iz glavnog ugovora ispunio u cijelosti te ako je dužnikova ugovorna obveza dospjela na izvršenje. Pravni učinci sporazuma o ugovornoj kazni ovisit će o činjenici za koji su slučaj stranke ugovornu kaznu predvidjele.¹⁸² U skladu s tim, vjerovnikova prava razlikovat će se ovisno o tome jesu li stranke ugovornu kaznu ugovorile za slučaj neispunjenja, kašnjenja ili neurednog ispunjenja.¹⁸³

4.3.1. Ugovorna kazna zbog neispunjenja

Prema čl. 353. st. 1. ZOO-a, stranke mogu ugovornu kaznu ugovoriti za slučaj neispunjenja obveze.¹⁸⁴ Ako su stranke predvidjele kaznu za slučaj neispunjenja, a dužnik svoju preuzetu obvezu ne ispuni, vjerovnik ima pravo izbora hoće li od dužnika tražiti ispunjenje obveze iz glavnog ugovora ili isplatu ugovorne kazne.¹⁸⁵ Dakle, radi se o alternativnoj tražbini pa vjerovnik može od dužnika alternativno zahtijevati ili da ispuni

¹⁷⁹ Artuković; Turkalj, *op. cit.* u bilj. 156, str. 587.

¹⁸⁰ Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 24.

¹⁸¹ Pavlović, *op. cit.* u bilj. 162, str. 1016.

¹⁸² Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 25.

¹⁸³ Artuković; Turkalj, *op. cit.* u bilj. 156, str. 584.

¹⁸⁴ ZOO, čl. 353. st. 1.

¹⁸⁵ Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 25.

ugovornu obvezu ili da isplati ugovornu kaznu.¹⁸⁶ U tom smislu zakonodavac je odredbom čl. 353. st. 2. ZOO-a propisao da vjerovnik gubi pravo tražiti ispunjenje ugovorne obveze u slučaju da je zatražio isplatu ugovorne kazne.¹⁸⁷ Iz navedene odredbe jasno proizlazi da vjerovnik ne može kumulativno tražiti i ispunjenje obveze i isplatu ugovorne kazne.

Valja napomenuti da ugovorna kazna nije isto što i odustatnina. U slučaju da su stranke ugovornu kaznu predvidjele za slučaj neispunjenja, dužnik nema pravo platiti ugovornu kaznu kako bi na taj način odustao od ugovora, jedino ako to nije bila namjera stranaka prilikom ugovaranja same kazne. Naime, svrha ugovorne kazne nije omogućiti dužniku da njenom isplatom odustane od ugovora. Ugovaranjem odustatnine ugovorne stranke oslabljuju svoj odnos i u takvom slučaju obje stranke imaju mogućnost odustanka od ugovora. Suprotno tome, svrha ugovorne kazne je jačanje ugovorne discipline kao i poticanje dužnika na uredno izvršavanje preuzetih obveza. Stoga tek iznimno, ako su stranke tako sporazumjele ugovorna kazna može biti i u funkciji odustatnine.¹⁸⁸ Međutim, bez obzira na takvu mogućnost ugovorna kazna se ne pretvara u odustatninu, nego se radi o iznimnoj mogućnosti odustanka od ugovora plaćanjem ugovorne kazne.¹⁸⁹

4.3.2. Ugovorna kazna zbog zakašnjenja i neurednog ispunjenja

Ugovorne stranke mogu predvidjeti ugovornu za slučaj da glavna obveza ostane zakašnjelo ili neuredno ispunjena. U takvim slučajevima, ukoliko do zakašnjenja ili do neurednog ispunjenja dođe zbog razloga za koji dužnik odgovara, vjerovnik je ovlašten kumulativno zahtijevati ispunjenje osnovne obveze i isplatu ugovorne kazne. Međutim, vjerovnik nije ovlašten tražiti isplatu ugovorne kazne u slučaju zakašnjelog ili neurednog ispunjenja osnovne obveze ako je primio ispunjenje obveze, a pritom nije odmah obavijestio dužnika da želi zadržati svoje pravo na ugovornu kaznu.¹⁹⁰ Stoga, kako bi vjerovnik u navedenim situacijama zadržao pravo na isplatu ugovorne kazne, on je dužan bez odgađanja, odmah po primitku ispunjenja obavijestiti dužnika da će zadržati svoje pravo na ugovornu kaznu.¹⁹¹ Pri tom, vjerovnik može svoju izjavu dati u bilo kojem obliku, a nužno je da je ona

¹⁸⁶ Pavlović, *op. cit.* u bilj. 162, str. 1017.

¹⁸⁷ ZOO, čl. 353. st. 2.

¹⁸⁸ Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 26.

¹⁸⁹ Pavlović, *op. cit.* u bilj. 162, str. 1017.

¹⁹⁰ Jakelić, *op. cit.* u bilj. 165, str. 616.

¹⁹¹ Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 26.

dana izrijekom na nedvosmislen i siguran način.¹⁹² Što se tiče pitanja, je li vjerovnik pravovremeno obavijestio dužnika o zadržavanju prava na isplatu ugovorne kazne, ocjena o tome će se u svakom pojedinačnom slučaju donijeti vodeći računa o svim okolnostima konkretnog slučaja. Nadalje, bitno je napomenuti da se radi zaštite pravne sigurnosti traži vjerovnikovo izričito očitovanje hoće li tražiti isplatu ugovorne kazne. Prema tome vjerovnikova šutnja tumačit će se kao da je odustao od svog prava na isplatu ugovorne kazne.¹⁹³

U situacijama kada su stranke ugovornu kaznu odredile za slučaj zakašnjelog ili neurednog ispunjenja, vidljiva je kaznena funkcija ugovorne kazne. Naime, ako krivnjom dužnika dođe do zakašnjenja u ispunjenju ili do neurednog ispunjenja obveze tada je dužnik pored ispunjenja glavne obveze dužan platiti i ugovornu kaznu. Budući da za iznos ugovorne kazne dužnik neće dobiti nikakvu protuvrijednost smatra se da je svrha tako ugovorene kazne potaknuti dužnika na pravovremeno i uredno ispunjenje preuzete obveze.¹⁹⁴

4.4. Smanjenje ugovorne kazne

Već je rečeno da ugovorne stranke slobodno određuju visinu ugovorne kazne. Međutim, ta sloboda ugovaranja nije neograničena te prema čl. 354. ZOO-a sud će na zahtjev dužnika smanjiti iznos ugovorne kazne ukoliko procjeni da je njezin iznos neproporcionalno visok u odnosu na vrijednost i značenje obveze.¹⁹⁵ Navedeno pravilo na neizravan način ograničava slobodu ugovaranja ugovornih stranaka. Stoga je vjerovnik dužan voditi računa da ugovorna kazna bude ugovorena u razmjernom iznosu jer će se u protivnom izvrnuti riziku sudske kontrole i naknadnog smanjenja ugovorne kazne. Odredba čl. 354. ZOO-a štiti dužnika od nerazmjerno visokih ugovornih kazni na način što mu pruža mogućnost da od nadležnog suda traži smanjenje takve ugovorne kazne.¹⁹⁶

U slučaju da je ispunjeno nekoliko preduvjeta: postojanje sporazuma o ugovornoj kazni, pravovaljanost spomenute klauzule i dospijeće i neispunjenje ugovorne kazne, dužnik ima pravo postaviti zahtjev za smanjenjem ugovorne kazne. Kako se ugovorna kazna temelji na

¹⁹² Jakelić, *op. cit.* u bilj. 165, str. 616.

¹⁹³ Čuveljak, *op. cit.* u bilj. 155, str. 26.

¹⁹⁴ *Ibid.*

¹⁹⁵ ZOO, čl. 354.

¹⁹⁶ Jakšić, Tomislav, *Smanjenje ugovorne kazne prema čl. 354. Zakona o obveznim odnosima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 72 No. 1-2, 2022., str. 567-568.

stranačkom sporazumu, da bi vjerovnik od dužnika uopće mogao zahtijevati njezino ispunjenje, nužno je da postoji sporazum o ugovornoj kazni. Ujedno, dužnik može tražiti smanjenje ugovorne kazne od strane nadležnog suda ukoliko je glavna obveza osigurana ugovornom ostala neispunjena, odnosno zakašnjelo ili neuredno ispunjena. Dužnik, prema tome, može zahtijevati smanjenje ugovorne kazne tek po dospijeću glavne obveze, pri čemu je nevažno je li vjerovnik već od njega zahtijevao ispunjenje ugovorne kazne.¹⁹⁷ Kako bi se ostvarilo pravo na smanjenje ugovorne kazne, zadnji preduvjet je pravovaljana odredba o ugovornoj kazni. Budući da ugovorna kazna prati pravnu sudbinu osnovne obveze, do nevaljane odredbe o ugovornoj kazni može dovesti njezina akcesornost. Odnosno, ništetnu glavnu, tj. osiguranu obvezu slijedi ništetnost odredbe o ugovornoj kazni. Ujedno, nevaljana odredba o ugovornoj kazni može slijediti i iz nekog drugog razloga, isključivo vezanog uz samu odredbu o ugovornoj kazni.¹⁹⁸

Prema odredbi čl. 354. ZOO-a ugovorna kazna bit će smanjena od strane suda ukoliko isti procijeni da je njezin iznos neproporcionalno visok u odnosu na vrijednost odnosno značenje predmeta obveze. Vrijednost i značenje objekta obveze glavni su kriteriji kojima bi se sud trebao voditi prilikom ocjene proporcionalnosti visine, odnosno iznosa ugovorne kazne. Prema kriteriju vrijednosti objekta obveze, smanjenje ugovorne kazne proizlazi iz neproporcionalnosti između ugovorne kazne i vrijednosti glavne obveze. Vrijednost objekta obveze je objektivna i relativno lako utvrdiv kriterij. Suprotno tome, kriterij značenja predmeta obveze je dosta nejasan, kako zakonom nije jasnije određeno o kakvom se značenju predmeta obveze konkretno radi.¹⁹⁹ Stoga je taj kriterij puno teže utvrditi, pri čemu bi trebalo uzeti u obzir razne elemente, kao što su: težina povrede ugovora, stupanj odgovornosti dužnika, opća načela obveznog prava, imovinsko stanje dužnika itd.²⁰⁰

Na razmjernost ugovorne kazne sud ne pazi *ex offio* već isključivo na zahtjev dužnika. Dužnik svoj zahtjev za smanjenje ugovorne kazne ostvaruje podnošenjem tužbe ili protutužbe nadležnom sudu.²⁰¹ Odluka kojom će sud smanjiti ugovornu kaznu konstitutivne je naravi te djeluje *ex tunc*.²⁰²

¹⁹⁷ *Ibid.*, str. 570.

¹⁹⁸ *Ibid.*, str. 571.

¹⁹⁹ *Ibid.*, str. 572-573.

²⁰⁰ Jakelić, *op. cit.* u bilj. 165, str. 617.

²⁰¹ Jakšić, *op. cit.* u bilj. 196, str. 581-582.

²⁰² *Ibid.*, str. 586.

5. ZAKLJUČAK

Institut ugovorne kazne poznat je još od vremena rimskog prava te se smatra jednim od starijih pravnih instituta. U suvremenom hrvatskom pravu, jednako kao i u rimskom pravu, ugovorna kazna dispozitivno je pravo stranaka te u potpunosti ovisi o volji i sporazumu stranaka. Kroz rimsku povijest ugovorna kazna zaključivala se u obliku stipulacije pri čemu su stranke uživale široku autonomiju. Stranke, prilikom ugovaranja ugovorne kazne nisu bile ograničene glede njezine visine zbog čega je često dolazilo do nerazmjerno visokih ugovornih kazni s obzirom na vrijednost predmeta spora. U hrvatskom pravu, premda stranke slobodno određuju visinu ugovorne kazne, njihova sloboda ugovaranja nije neograničena. Naime, sud će na zahtjev dužnika smanjiti ugovoreni iznos kazne nađe li da je ona neproporcionalno visoka uzevši u obzir vrijednost i značenje predmeta obveze. U suvremenom hrvatskom pravu ugovornom kaznom osiguravaju se činidbe koje proizlaze iz obveznih odnosa. S druge strane, ugovorna kazna u rimskom pravu nadilazi područje obveznog prava. Tako su stranke ugovornu kaznu mogle primjenjivati, odnosno ugovarati i na području stvarnog, nasljednog ili obiteljskog prava.

Kroz svoju povijest rimsko pravo poznavalo je dvije vrste ugovorne kazne: nepravu ugovornu kaznu i pravu ugovornu kaznu. Neprava ugovorna kazna bila je prvotni i stariji oblik ugovorne kazne, kod koje se stipulirao samo novčani iznos te je samo on bio u obvezi. Svrha neprave ugovorne kazne bila je osigurati ispunjenje onih činidaba koje po rimskom pravu nisu bile pravno zaštićene. Prava ugovorna kazna vrsta je ugovorne kazne koja se povijesno kasnije javila u rimskom pravu. U slučaju prave ugovorne kazne stipulacijom su bile obuhvaćene i glavna obveza i ugovorna kazna pri čemu su one predstavljale dva neovisna obećanja. Tako u slučaju takve dvostruke stipulacije vjerovniku je pripadalo pravo izbora hoće li tužiti iz prve ili iz druge stipulacije. Za razliku od rimskog prava, suvremeno hrvatsko pravo ne poznaje više vrsta ugovorne kazne. Naše pravo ugovornu kaznu tumači kao određeni novčani iznos ili neku drugu materijalnu korist koju se dužnik obvezuje isplatiti ili pribaviti vjerovniku u slučaju neispunjenja obveze u cijelosti ili djelomično, odnosno u slučaju neispunjenja na vrijeme. Pri čemu ugovorna kazna pravno slijedi glavni ugovor, a stranke je mogu ugovoriti u obliku sporazuma ili kao klauzulu glavnog ugovora.

U najstarije vrijeme, rimsko pravo stavljalo je naglasak na *in terrorem* funkciju ugovorne kazne. Ugovaranjem ugovorne kazne u znatno većem iznosu od vrijednosti glavne obveze stranke se zastrašivalo te ih se tako na posredan način sililo da preuzete obveze uredno i savjesno izvršavaju. Uz *in terrorem* funkciju, rimsko pravo poznavalo je i kompenzacijsku funkciju ugovorne kazne. Ugovornom kaznom stranke su mogle odrediti novčani iznos za

slučaj dužnikova neizvršenja ili zakašnjenja u izvršenju glavne obveze. Postupajući tako vjerovnik se oslobađao dužnosti da dokaže svoj zahtjev za naknadu štete kao i točan iznos štete koju je pretrpio. Kao i u rimskom pravu i u suvremenom hrvatskom pravu ugovorna kazna ima dvojaku funkciju. S jedne strane, funkcija ugovorne kazne je pojačanje ugovorne discipline stranaka, odnosno poticanje na uredno i pravovremeno ispunjenje preuzetih obveza. S druge strane, njena je funkcija osiguranje naknade potencijalne štete na račun vjerovnika u slučaju neispunjene, djelomično ispunjene ili zakašnjelo ispunjene ugovorne obveze.

Naposljetku, sagledamo li institut ugovorne kazne u rimskom pravu i u suvremenom hrvatskom pravu nailazimo i na sličnosti ali i na razlike. Institut ugovorne kazne kakav mi danas poznajemo nedvojbeno vuče svoje korijene iz rimskog prava. Iz svega izloženog možemo zaključiti da se hrvatsko pravo uveliko oslanja na rimska pravna pravila, kao i da se rimsko pravo nalazi u podlozi mnogih pravnih instituta koje u suvremenom hrvatskom pravnom sustavu poznajemo.

6. POPIS LITERATURE

1. Artuković, Tomislav; Turkalj, Josip, *Ugovorna kazna*, Tradicionalno XXVI. savjetovanje Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Godišnjak 18, 2011., Zagreb, str. 581-591.
2. Čuveljak, Jelena, *Ugovorna kazna*, Hrvatska pravna revija, br.2/ 2004, str. 21-32.
3. Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948.
4. Jakelić, Dinko, *Neka pitanja o pravnoj prirodi ugovorne kazne i odnosu prema naknadi ugovorne štete*, Pravo u gospodarstvu, 6, 2011, str. 1241-1256.
5. Jakelić, Dinko, *Neka pitanja o pravnoj prirodi ugovorne kazne i o odnosu ugovorne kazne prema naknadi štete zbog neispunjenja obveza, zakašnjenja u ispunjenju obveza te neurednog ispunjenja*, Tradicionalno XXIII. savjetovanje Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Godišnjak 15, 2008., Zagreb, str. 609-623.
6. Jakšić, Tomislav, *Smanjenje ugovorne kazne prema čl. 354. Zakona o obveznim odnosima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 72 No. 1-2, 2022., str. 565-590.
7. Karlović, Tomislav, *Neka razmatranja o nastanku stipulacijske obveze*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 62 No. 3, 2012., str. 901-928.
8. Knutel, Rolf, *Stipulatio Poenae: Studien Zur Reomischen Vertragsrafe*, Köln- Wien, 1976.
9. Milotić, Ivan, *Ostvarivanje arbitražnih odluka u rimskom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 66 No. 6, 2016., str. 785-809.
10. Mousourakis, George, *Fundamentals of Roman Private Law*, Springer, 2012.
11. Pavlović, Mladen, *Odnos ugovorne kazne i naknade štete*, Pravo u gospodarstvu 5, 2014., str. 1009-1029.
12. Romac, Ante, *Izvori rimskoga prava*, Latinski tekstovi s prijevodom, Zagreb, 1973.
13. Romac, Ante, *Rimsko pravo*, Zagreb, 2002.
14. Romac, Ante, *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 1975.
15. Romac, Ante, *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 2018.

16. Sossna, Ralf-Peter, *Die Geschichte der Begrenzung von Vertragsstufen*, Duncker&Humblot, 1993.
17. Spagnolo, Benjamin; Sampson, Joe, *Principle and Pragmatism in Roman Law*, Hart, 2020.
18. Stojčević, Dragomir, *Rimsko obligaciono pravo*, Beograd, 1957.
19. Stojčević, Dragomir, *Rimsko privatno pravo*, Beograd, 1985.
20. Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko, *Rimsko privatno pravo*, Zagreb, 2011.
21. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22
22. Zimmermann, Reinhard, *The Law of Obligations, Roman Foundations, of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996.